

באפגניסטן

רס"ן ערו

שהיו מיותרות מול אויב, שחסר כל אמצעי אווירי) פונו מהמדינה, והכוחות הנותרים צוותו מחדש במסגרות לחימה, שהתאימו לתנאי השטח: הופחתה כמות הטנקים ביחידות הממוכנות; תוגברו יחידות, שאומנו להנחתה מהאוויר; הוחלפו חיילי מילואים ביחידות הלוחמות בחיילים מגויסי חובה. במקביל, הוגדלה משמעותית כמות המסוקים באפגניסטן מכשישים (יוני 1980) לכ־300 (קיץ 1981).¹

הפעלת הכוחות הסובייטיים בתקופה זו התאפיינה בגישושים אחרי שיטות יעילות יותר להתמודד עם לוחמת הגרילה של המוג'הדין. במסגרת זו הושם דגש רב יותר על ליווי תנועת הכוחות הממוכנים באש ארטילרית ובמסוקי קרב. במחצית השנייה של 1980 הופעלו, כנראה בראשונה, מסוקים, כדי להנחית כוחות במסגרת שני מבצעי טיהור בעמק פנג'שר (ספטמבר ונובמבר). הכוחות האלה הונחתו על תוואי שטח שולטים בציר ההתקדמות של הכוחות הממוכנים. משימתם, לפי מקורות מערביים, היתה לחסום את הנתיבים לנסיגת המוג'הדין מהעמק להרים, ולהכריחם לנהל קרב בתנאי נחיתות קשים.² אולם, העובדה, שהסתפקו בהיערכות על גבי התוואי, שעליו הונחתו, מרמזת, לדעתי, כי משימתם היתה לאבטח את הציר בתצפית ובאש, כדי להקשות על ביצוע מארבים, ולא כדי לשמש סדן למהלומת הכוחות הממוכנים. מכל מקום, הסובייטים הקפידו לא לבצע את ההנחתות מחוץ לטווח הארטילריה המסייעת – כלומר, לא יותר מ־10-15 ק"מ מהכוחות הממוכנים. הקצב האטי של התקדמות כוחות הקרקע, שהכתוב קצב הדילוג קדימה של סוללות הארטילריה המסייעת,³ ההיקף המצומצם של הכוחות המונחתים והתנהגותם הפאסיביות לאחר ההנחתה, אפשרו למוג'הדין להמשיך לארוב ליחידות סובייטיות, ואף לחמוק מקרב כשרצו זאת. במבצע השני בפנג'שר (נובמבר 1980) הפעילו הכוחות המונחתים כלי רכב משוריינים BMD,⁴ אך לא ברור אם אלה הובאו ליעדיהם בנסיעה, או הונחתו מהאוויר.⁵

מסתיו 1981 עד קיץ 1986

החל מהמחצית השנייה של 1981 כבר הפכה הנחתת כוחות ממסוקים על תוואי שטח שולטים לאורך ציר ההתקדמות לחלק בלתי־נפרד מכל מבצע סובייטי, וצי המסוקים באפגניסטן גדל בהדרגה עד לשיא של 500-600 מסוקים, ומתוכם כ־250 מסוקי קרב.⁶ הפעלת הכוחות האלה נעשתה תוקפנית יותר – לא רק תפיסת שטח שולט והתחפרות בו, אלא נטילת יוזמה ויציאה לסריקות מתוך המאחז החדש, כדי להפתיע את אנשי המוג'הדין על־ידי הגעה מכיוון בלתי־צפוי. סיוע האש, שנתנו מסוקי הקרב, הפך למרכיב מרכזי בעוצמת האש של הכוחות הסובייטים, ואפשר להנחית כוחות מחוץ לטווח האש הארטילרית של הכוחות שהתקדמו על הקרקע לאורך העמק. הסובייטיים החלו לגלות תעוזה רבה יותר, וכבר לא הסתפקו בטיהור העמקים הראשיים בלבד, כי אם החלו לרדוף אחר המוג'הדין לתוך העמקים הצדדיים, ואף למרומי ההרים. היחס בין כוחות מוסקים לבין כוחות ממוכנים בכל מבצע השתנה לטובת הכוחות המוסקים.

במקביל ללחימה הישירה נגד המוג'הדין, הוטלו על המסוקים שתי משימות עיקריות נוספות: ליווי חמוש של שיירות משאיות, שהגיעו אספקה אזרחית ואספקה צבאית מברית־המועצות לערים הראשיות באפגניסטן, שנשלטו על־ידי המשטר הקומוניסטי, ולמאחזים הצבאיים הרבים, שאבטחו את צירי התנועה; הטסת אספקה למאחזים מנותקים, או לכאלה, שהתנועה הקרקעית אליהן היתה קשה מדי.

יעילות המסוקים הכריחה את המוג'הדין לחפש אמצעים להתמודד אתם. ואכן, הם החלו לרכוש טילים קלים נגד מטוסים, שאדם בודד יכול לשאתם, ולהפעילם. החל מאביב 1982 השיגו המוג'הדין טילים סובייטיים SA7, שנגנבו מיחידות אפגניות, או נלקחו בקרב, או נרכשו ממדינות שונות. כמו כן. צוידו המוג'הדין במקלעים כבדים, שיכלו להפיל בטווחים קצרים גם מסוק משורייני Mi24. בתגובה נאלצו הסובייטיים לצייד את מסוקיהם

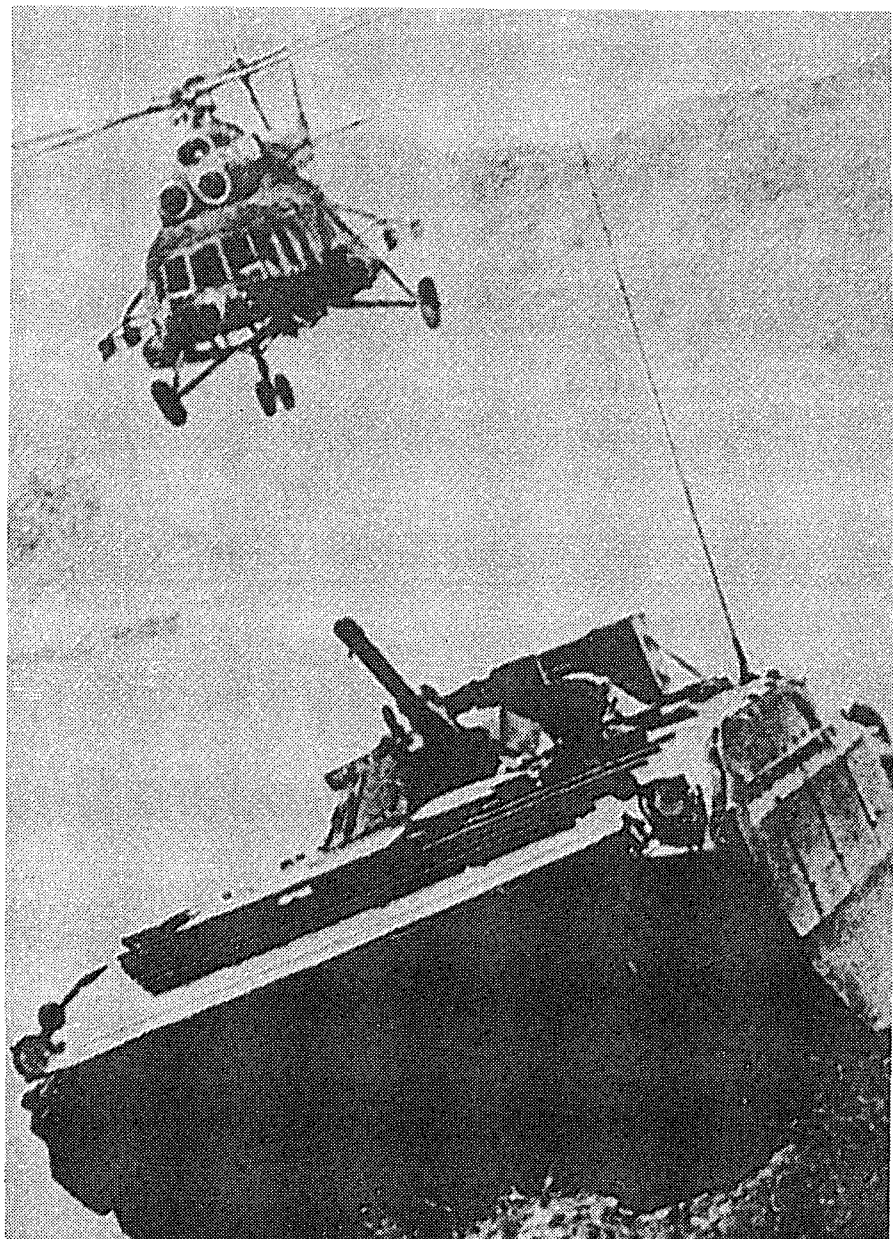
2. ארבן (1988), עמ' 70, 72.
 3. איסבי (1989), ע' 28.
 4. רכב זחלי קטן ממוגן נגד נשק קל, חמוש בתותח 73 מ"מ, במשגר טילים נ"ט "סאגר" ובשלושה מקלעים 7.62 מ"מ. בנוסף לצוות, יש בו מקום להסעת שישה לוחמים רגליים. זה שילוב של טנק קל ושל נגמ"ש, הניתן להצנחה, או להנחתה, באמצעות מסוקי תובלה גדולים.
 5. ארבן, שם, ע' 72.
 6. מקמייל (1990), ע' 95.
- כרגיל, אין התאמה בין המקורות המערביים באשר לכמות המסוקים. לפי קורדסמן (1990), השיא היה כ־450 מסוקים בשנת 1984, ובאותו עמוד הוא טוען, כי בתחילת 1981 כלל צי המסוקים הסובייטיים באפגניסטן כ־300 מסוקים, וכי בשנים 1981-1984 נשלחו לאפגניסטן כמאה מסוקים נוספים בכל שנה – כלומר, עוד כ־400 מסוקים. לפי החישוב הזה אמורים היו להיות באפגניסטן בסוף 1974 כ־700 מסוקים (ע' 193). ייתכן, כי ההסבר לאי־ההתאמה (שקורדסמן התעלם ממנה) טמון בכך, שמאת המסוקים הנוספים כוללים מסוקים, שנשלחו להחליף אבדות. אם כך, ניתן לאמוד את אבדות הסובייטיים במסוקים עד סוף 1984 בכ־250 מסוקים. מכל מקום, כמות המסוקים שהחזיקו הסובייטיים באפגניסטן בכל רגע נתון הנה, לפחות בחומר הגלוי, אחת מהתעלומות הבלתי־פתורות של המלחמה.

ותקפו את מטרותיהם בשיטת "מעגל המוות": לאחר איתור המטרה נפרסו מסוקי הקרב סביבה במעגל מחוץ לטווח הירי, ותקפוה ברזמנית מכמה כיוונים. לכוון הקרקעי העיקרי נדרשו שלושה ימים, כדי להתקדם כארבעים ק"מ. בזמן הזה נאלצו הכוחות המונחתים לנהל קרבות קשים נגד התקפות מוג'הדין. התברר, כי לאחר ההנחתה לא טרחו היחידות הסובייטיות להתחפר, והתקפות מוג'הדין תפסו אותן חשופות. לבסוף נאלצו המוג'הדין לנטוש את העמק, במיוחד לאחר שהכוח האוגף הצליח להגיע לראש העמק מבלי שהתגלה, והחל להתקדם אל עורפם. במבצע הסתפקו הסובייטיים בהשתלטות על מישור העמק, ולא ניסו לרדוף אחרי המוג'הדין הנסוגים.⁸

הסובייטים הפיקו לקחים מהמבצע, ובאוגוסט 1982 ביצעו את המבצע השישי בפנג'שר: הכוחות המונחתים התחפרו מיד, והתקדמות הכוח הקרקעי העיקרי היתה מהירה יותר. הפעם לא הסתפקו בהשתלטות על העמק הראשי, אלא, כשסיימו לטהרו, יצאו בסדרה של התקפות במתכונת דומה (הנחתת כוח חסימה בראש העמק וחבירה אליו באמצעות כוח קרקעי, שדחק לפניו את המוג'הדין), לטיהור העמקים הקטנים, הנשפכים אל תוך העמק הראשי.⁹

בהמשך הגיעו הסובייטים למסקנה, כי מבצעים גדולים אינם יעילים ללכידת מוג'הדין. לכן, עברו להפעיל כוחות קטנים יותר, כאשר לעתים המבצעים כללו רק כוחות מונחתים, שהונחתו בעומק מרחב השליטה של המוג'הדין (עד מאתיים ק"מ מבסיסי הצבא הסובייטי/אפגני), כדי לסייר, להניח מארבים, או לפשוט על יעדים מאותרים.¹⁰ מדי פעם, כאשר אותר יעד משמעותי הופעלו כוחות גדולים יותר. אחד המבצעים הגדולים הללו, שנערך בעמק לוגר (אוגוסט 1985), הציג שכלול נוסף בהפעלת הכוחות המוסקים: לאחר שאותר מרכז של בסיסי מוג'הדין שלחו הסובייטיים כוח ממוכן לאורך העמק לעבר המרכז הזה, כנראה, כדי למשוך אליו את תשומת-לב המורדים. אחר ביצעו תשע הנחתות בטבעת סביב המרכז. במהלך חמישה ימים הידקו הסובייטים בהדרגה את הטבעת, הרגו מוג'הדין רבים, לכדו ציור, והשמידו מתקנים.¹¹ כעבור שנה, כבשו במבצע דומה את אחד הבסיסים החשובים ביותר של המוג'הדין בקרבת הגבול הפקיסטני. בשנת 1984 הופעלו מסוקי קרב וכוחות מונחתים בתגובה להתקפת מוג'הדין. כוח של 1,500-2,000 מוג'הדין תקף גשר על הציר בין קאבול לבין גבול ברית-המועצות. בתגובה הנחיתו הסובייטים כוחות על הגבעות, החולשות על העמק, שבו נמצא הגשר, כדי שימנעו את נסיגת המוג'הדין. כוחות נוספים, שהסתייעו במסוקי קרב ובמטוסי תקיפה, הונחתו בתוך העמק, הסתערו על המוג'הדין והשמידום.¹²

בשנת 1986 הופעלו כוחות מוסקים בתגובה להיתקלות של כוחות קרקע, ולא רק כשלב מתוכנן מראש. בשיטה זו התקדם כוח על ציר מסוים על מנת לגרות את המוג'הדין לתוקפו. עם תקיפתם איתרו הסובייטים את עמדות המורדים, והנחיתו כוח בעורפם.¹³ יתרונה של שיטה זו

מסוק Mi8 מחמוש ברקטות מלווה נגמ"ש סובייטי BMP1

באמצעי הטעייה נגד הטילים,¹⁴ ולשנות את שיטות ההטסה והתקיפה, כדי להקשות על איתור המסוקים ועל פגיעה בהם. יחד עם זאת, השימוש בטיילים SA7 לא צמצם את ההסתמכות הסובייטית על המסוקים.

דוגמה טיפוסית לשיטות החדשות היה המבצע החמישי בעמק פנג'שר. המבצע החל לאחר שבעה ימים רצופים של הפגזות ארטילריות והפצצות מהאוויר באמצעות מטוסי תקיפה ובאמצעות מסוקי קרב. לאחר השלב המכין הונחת כוח של שלושה-ארבעה גדודים, לאורך העמק בכמה ריכוזים פלוגתיים, ולפחות בריכוז גדודי אחד. לאחר ההנחתה התקדם כוח קרקעי אחד באטיות בעמק, כדי לחבור עם הכוחות המונחתים, וכוח אחר איגף בחשאי דרך עמק אחר, כדי להגיע לראש עמק פנג'שר. המוג'הדין המתינו לכוח הראשון בסדרה של מארבים, שבחלקם לפחות, הצליחו כנראה לפגוע קשה ביחידות קטנות סובייטיות. בתגובה הוזנקו מסוקי קרב, שתקפו מטרות חשודות. מסוקי הקרב פעלו בשיטות,

7. האמצעים האלה כללו הטלת נורים, המטעים את ראש הביזות, הטיית גזי הפליטה לעבר המדחף, כדי שיעורבבו במהירות באוויר קר ועוד איסבי, שם, ע' 44.
8. ארבו, שם, ע' 102.
9. ארבו, שם, עמ' 107-109.
10. קורדסמן, שם, ע' 139.
11. ארבו, שם, עמ' 176-179.
12. בודנסקי (1984), ע' 769.
13. ארבו, שם, ע' 193.
14. הטיל דומה ל-SA7 בממדיו. היורה מנחה אלחוטית את הטיל כל הדרך למטרתו באמצעות מוט היגוי זעיר - בדומה לטיסנים; ולכן, אי אפשר להטעותו.
15. קורדסמן, שם, ע' 174.
16. אף הוא דומה ל-SA7, כולל בשיטת הביזות אל מקור חום, אלא שראש הביזות שלו

מורדים אפגניים חוגגים סביב שרידי מסוק Mi17 סובייטי, שהפילו בירי של רקטה נ"ט RPG7

משוכלל יותר, ומסוגל להבחין בין נורי הטעיה לבין חום של גזי מפלט. עד סוף המלחמה לא הצליחו הסובייטיים לפתח נור הטעיה, המסוגל להסיט "סטינגר".

17. קורדסמן, שם, עמ' 174, 177.
18. לדברי אחד ממפקדי המוג'הדין: "לברטיים בפולקלנד היו מטוסים חמושים בטילים אוויר-אוויר, היו להם טילים [נ"מ] "סטינגר", "בלופייפ" ו"רפייר", ועדיין הצליחו הארגוניים לתקוף כיצד יכולנו לעצור את כל המטוסים הסובייטיים באמצעות 25-30 טילים "סטינגר"? זה בלתי אפשרי ... פגענו במוראל שלהם. הם שינו את אופן טיסתם, הם משתמשים במטוסים אחרים ובטייסייהם הטובים ביותר. זו ההשפעה הממשית, אך איננו יכולים לעצורם לחלוטין. צבאות סדירים לא יכולים לעשות זאת עם כל צידם, ואנו לא יכולים לעשות זאת עם "סטינגר". [קורדסמן, שם, ע' 232].

הסיבה העיקרית לשינוי היתה, לדעת ארנן (1988), שינוי במדיניות: הנשיא החדש, מיכאיל גורבצ'וב, החליט לצאת מאפגניסטן, ובינתיים לצמצם ככל הניתן את מחיר המלחמה. לפיכך, עבור הסובייטיים לאסטרטגיה הגנתית יותר, וצמצום את המעורבות של יחידות סובייטיות בלחימה. כחיוק לטיעונו הציג ארנן את התפלגות ההרוגים

לכאורה, יעילות הטילים, ובמיוחד "סטינגר", שינתה את פני המלחמה. כשהחלו המוג'הדין להפעילם בכמויות גדולות נאלצו הסובייטיים להוציא את המסוק מהמערכה, ולחזור למבצעים ממוכנים, דלים בסיוע אוויר וללא הנחתות כלל. לטענת איסבי, שניים מכל שלושה "סטינגר", ששיגרו המורדים, הפילו כלי-טיס סובייטיים.²⁰ לטענת קורדסמן אלו היו רק פגיעות, אך לא בהכרח השמדות.²¹ במקומות אחרים הוא הציג נתונים של השמדה אחת על כל שניים-ארבעה טילים, ששוגרו.²² איסבי (1989) ציטט סנאטור אמריקני:

מה שהפך את כל העניין היתה אספקת טילים "סטינגר". חבל ... שלא סיפקנו אותם מוקדם יותר...²³

ואחד ממנהיגי המוג'הדין:

האפגנים זקוקים רק לשני דברים: הקוראן וטילים "סטינגר".²⁴

איסבי ולאפיין כתבו, כי משנת 1987 איבדו הסובייטיים מסוקים לעתים בקצב ממוצע של יותר ממסוק ליום, ואבודותיהם אילצו אותם לוותר על שליטה במרחבים מסוימים.²⁵

אלו רק מעט דוגמאות מתוך ים של מובאות בסגנון הזה. אולם, יש הטוענים, כי הצגת הנתונים אינה נכונה. ארנן (1990) בדק זאת מכמה זוויות. טייסי מסוקי קרב סובייטיים אמרו לו, כי הגעת הטילים "סטינגר" הגבירה רק במעט את קצב האבדות.²⁶ צוותי צילום רבים, שביקרו באפגניסטן, צפו בשיגור של עשרות טילים, אך הביאו עדות מצולמת של השמדה אחת בלבד, וגם היא אינה ודאית. מבקרים מערביים, שראו שיגורים, דיווחו, כי לא סביר, כי יותר מאחד מתוך כל עשרה טילים "סטינגר" השמידו את מטרם, ושיעור ההצלחה של "בלופייפ", כנראה, קטן יותר. לפי ההערכה, שוגרו במהלך שלוש השנים האחרונות למלחמה כמאתיים טילים "בלופייפ" וכ-700 טילים "סטינגר". מכאן, אמד ארנן, כי הסובייטיים איבדו כתוצאה מטיילים כתשעים כלי-טיס, שמרביתם היו מסוקים. ארנן גם לא קיבל את אמדן האבדות

על פני קודמתה היה שבהנחתות מתוכננות מראש לא ניתן היה להעריך היכן בדיוק יימצאו המוג'הדין. לכן, מרגע שהונחת הכוח הוא איבד את יתרונו בניידות, והמוג'הדין יכלו לאתרו, ולחמוק מכיתור. לעומת זאת, בשיטה החדשה היכן שפעלו המוג'הדין, הם היו צפויים מיד לכיתור. שיטה חדשה זו הציגה שיפור משמעותי ביכולת הפיקוד והשליטה של המפקדים הסובייטיים, ובמהירות תגובתם למצבים משתנים בשדה הקרב, שכן שיטה זו קשה בהרבה לביצוע מהשיטה הקודמת.

מקיץ 1986 עד אביב 1989

במשך הזמן גם המוג'הדין הפיקו לקחים, ופיתחו שיטות להתמודד עם מסוקי קרב ועם כוחות מונחתים. הם הקצו אנשים להתרועע על התקרבות מסוקים, הכינו מארבים באזורים, שהתאימו לנחיתת מסוקים, ואף מיקשו אזורים כאלה. יכולתם לפגוע במסוקים חוזקה ברכש מוגבר של טילים SA7. במהלך 1985 קיבלו מהסוכנות המרכזית האמריקנית לביון (CIA) 225 טילים בריטיים "בלופייפ",¹⁴ והוכשרו להפעילם.¹⁵ נקודת המפנה, אליבא דחוקרים רבים במערב, היתה הגעת טילים אמריקניים "סטינגר".¹⁶ אלא שטילים רבים לא הגיעו לתעודתם. כך, לדוגמה, מתוך כ-800 טילים, שנשלחו מאוקטובר 1986 ועד אוגוסט 1987, הגיעו רק 600 ליעדם.¹⁷

מכל מקום, גם כמות זו של טילים יחד עם שיפור שיטות הלחימה נגד כוחות מונחתים, היתה משמעותית. לא מפני שהמסוקים והמטוסים הסובייטיים לא יכלו יותר לפעול נגד המוג'הדין, אלא, כנראה, כיוון שהסובייטיים החליטו, כי אינם מוכנים לשלם את מחיר האבדות, שיתבעו מהם הטילים, אם ימשיכו כמקודם.¹⁸ בהדרגה הפחיתו את נוכחות מסוקי הקרב והכוחות המונחתים בשדה הקרב, וחזרו לשיטות הישנות של הפעלת כוחות ממוכנים, המתקדמים בחיפוי של אש ארטילרית מאסיווית, בקצב דילוגן קדימה של סוללות הארטילריה.

לקחים ויישומם

הסובייטיים הפיקו לקחים רבים מהפעלת מסוקי קרב וכוחות מוסקים באפגניסטן. חוקרים מערביים מגדילים לטעון, כי אפילו תורת-הלחימה הבסיסית של הצבא הסובייטי מול נאט"ו עברה שינויים חשובים על בסיס הניסיון במלחמה זו.¹⁹

◆ אבדות מסוקים

הסוגיה המרכזית, המשפיעה על הפקת לקחים בתחום הפעלת מסוקים וכוחות מוסקים בשדה המערכה, הנה שרידות המסוק. לפיה יוחלט אם בכלל ניתן להשתמש במסוקים, מתי, היכן ובאילו נסיבות. סוגיה זו קשורה קשר הדוק לשאלת היעילות של האמצעים נ"מ שבידי המוג'הדין, ובראש ובראשונה הטילים השונים.

הצגת הנתון ביחס ל"סטינגר" הוא לא כתב, כי הטיל משיג שיעור השמדה של שלושים-חמישים אחוזים, אלא שהטיל תוכנן להשיג שיעור כזה של פגיעות.

◆ לקחים טכנולוגיים

הלקחים הטכנולוגיים כוללים את התכונות הבסיסיות של המסוק, את אמצעי הלחימה שלו ואת מיגונו. אין ספק, הסובייטיים הפיקו לקחים שימושיים רבים בתחום הזה, והם שימשו אותם בפיתוח מסוקים חדשים. זאת, במיוחד משום שלקחים כאלה נכונים בכל מצב – אם התגלה, כי המסוק פגיע לטילים, המתבייתים על חום, הרי, אין הדבר קשור לנסיבות המיוחדות באפגניסטן, אלא נכון גם באירופה. באותה מידה, אמצעי-נגד ישימים באפגניסטן וגם באירופה.

בתחום המיגון פיתחו הסובייטיים שורה של אמצעים, שנועדו לצמצם את חתימת המסוק כמטרה*, כדי למנוע שיגור טיל נ"מ, להטעותו (אם שוגר), ולשפר את יכולת העמידה של המסוק אם נפגע פותחו אמצעים, שכללו תוספת מסננים לצינורת הפליטה של מנועי המסוק, כדי לקרר את האוויר הנפלט; התקנת משגרי נורים,** כדי להטעות ראשי ביות של טילים, המתבייתים על חום; תוספות לשריון המסוק, כדי לשפר יכולתו לספוג פגיעות.³⁴ לא רק בתחום המיגון הוכנסו שיפורים למסוקים. הסובייטים הוסיפו מכלי דלק, שהאריכו את משך שהיית המסוקים באוויר;³⁵ פיתחו מערכות חדשות להסטה שאפשרו להטיס מסוקים ברום של 5 עד 15 מטר – משום שמסוקים Mi8 (המסוק העיקרי שלהם לתובלת-סער) והמסוק Mi24 (מסוק הקרב העיקרי) לא תוכננו לטוס כך. תחום נוסף היה תוספות חימוש למסוקים, הדוגמה הבולטת הנה התקנת מקלע בירכתי מסוקי תובלה, כדי לאפשר ירי לאחור.

הלקחים והפיתוחים שימשו לתכנון דגמים חדשים של מסוקים קיימים וגם לפיתוח מסוקים חדשים. אבות-טיפוס של מסוק הקרב החדש, Mi28, נשלחו לאפגניסטן לבחון את ביצועיהם בתנאי אמת.³⁶ מתחרהו מתוצרת "קאמוב" נבחן ושופר לפי לקחי מלחמת אפגניסטן (אם כי לא ברור, האם הספיק להשתתף בה) – לדוגמה, התקנת כיסא-מפלט לטייס (המסוק הראשון, שהותקן בו כיסא-מפלט) הוזכרה במפורש כלקח ממלחמה זו.³⁷

◆ לקחים טקטיים

נוהלי הטיסה, שהיו מקובלים בצבא הסובייטי עד אפגניסטן, קבעו, כי רום הטיסה, המקובל למסוקים, הנו כמה עשרות מטרים עד כמה מאות מטרים. באפגניסטן גילו הסובייטים, כי ברום כזה פגיעים המסוקים במיוחד לאש נ"מ. במקום זאת, עברו, לפי המשימה ולפי התנאים, לטיסה ברום מרבי (מחוץ לטווח היעיל של הטילים), או לחילופין לטיסה ברום נמוך מאוד (5-15 מטר – מתחת לגובה היעיל של הטילים). טיסות ברום נמוך מאוד בוצעו בעיקר באזורים, שהיו מועדים לירי נ"מ, כיוון שבגובה כזה מתקשים טילים,

למסוקים כבדים, כמו Mi26, הנראה בתמונה עם צוותו לאחר נחיתה באתר מושלג, היה תפקיד חשוב בלחימה

הסובייטיות בכליטיס במלחמה כולה (כאלף כלים). לדעתו, לא אבדו יותר מ-300-500, כולל בתאונות וכאלה שהושמדו על הקרקע בעת פשיטות מוג'הדין על מנחתים.²⁷ לדעתי, עיון בנתונים, שהציגו חלק מאמדני האבדות הכבדות, תומך בגישתו. לפי לאפין, במערכה על חוסט (נובמבר-דצמבר 1987), שנמשכה שישה שבועות, טענו המוג'הדין, כי הצליחו להפיל שניים-עשר כליטיס, מרביתם ב"סטינגר".²⁸ איסבי הציג הפלה של חמישה עד שישה-עשר כליטיס במערכת ארגאנדב, שנמשכה כחודשיים (מאי-יוני 1987). לדעתו, שיעור כזה של אבדות צמצם, תוך כדי הלחימה, את הסיוע האווירי ופגע קשות במוראל היחידות הסובייטיות והיחידות האפגניות.²⁹ מדובר כאן באבדות ממוצעות של שניים-שלושה כליטיס בשבוע במבצע – שבו אמור קצב האבדות להיות בשיא! מכל מקום, אין הנתון מתאים לטענה, כי הופל יותר ממסוק ליום (קורדסמן ולאפין לעיל). יתר על כן, שיעור כזה של אבדות לא יגרום לצבא, שיש ברשותו מאות מסוקים בזירת הלחימה ועוד כמה אלפי מסוקים בבית,³⁰ לאבד את רצון לחימתו – כפי שטען מנהיג מוג'הדין, שכפר בתיאוריית האבדות הגדולות, והעמיד תחתה תיאוריה של פגיעה במוראל החיילים הסובייטיים.³¹ לכן, נראה לי, כי צודק ארבו, שטען, כי השינוי באופי הפעילות נבע מהחלטה מדינית סובייטית לצמצם את מעורבותם באפגניסטן, ולא בגלל יעילות הנשק נ"מ.³²

מכל מקום, מעניין לציין, כי בספרו טקטיקה (1987), שהנו ספר יסוד לטקטיקה בצבא הסובייטי, הציג ר"ג רזניצ'נקו את הטיל "סטינגר" כטיל, האמור להשמיד מטרה אחת על כל שניים-שלושה שיגורים.³³ ניתן להסביר את חוסר התיאום בין הנתון הזה של רזניצ'נקו לבין דברי טייסי המסוקים הסובייטים בשתי דרכים:

• כיוון שספרו הנו פרסום גלוי, הוא לא השתמש בנתונים מסווגים, אלא הסתמך על נתונים גלויים, שפורסמו במערב;

• הוא הניח, כי חיילים מקצועיים אמריקניים ישיגו שיעור גבוה יותר של פגיעות מאשר הכפריים האפגניים משום שיקפידו יותר על מילוי הוראות התפעול.

חיזוק לאפשרות הראשונה נמצא בכך, שבמרבית המקרים, שבהם הציג רזניצ'נקו נתונים הסתברותיים, הוא ציין, כי הנתון נלקח ממקורות מערביים, וכן בניסוח המדויק של

* מידת היותה בולטת לסוג מסוים של חיפוש. כך, לדוגמה, יכולה מטרה להיות בעלת חתימת מכ"ם קטנה ובאותה עת בעלת חתימת חום גדולה.
** נורים מקרינים חום בעוצמה, הדומה לזו של צינורות הפליטה של מנועי המסוק, וכך מושכים אליהם את הטיל במקום שיתביית על צינור הפליטה של המנוע.

הסובייטיים בכל שנה, לפי נתונים רשמיים סובייטיים, שלפיה כמות ההרוגים פחתה דווקא כאשר הגיעו טילים "סטינגר" לירי המרדנים באפגניסטן, ודחקו, לכאורה, את הסובייטיים לפינה.

19. מקמייקל, שם, ע' 99; בלאנק (1990), ע' 474; לאפין (1989), ע' 21.
20. איסבי (1989), ע' 44.
21. לא ברור מנוסח דבריו, האם, אכן, הבחין בין פגיעה לבין השמדה. קורדסמן, שם, ע' 177.
22. שם, עמ' 176, 231.
23. איסבי, 1989, שם, ע' 114.
27. ארבו, נ ע' 367.
28. לאפין, ב, ע' 17.
29. איסבי, א, ע' 39.
30. נכון לשנת 1984, נאמד צי המסוקים של הצבא הסובייטי בכ-1,200 מסוקי קרב (מתוכם לכל היותר היו 250 באפגניסטן) וכ-6,800 מסוקים אחרים (250-400 היו באפגניסטן). איסבי, ב, ע' 431; מקמייקל, שם, ע' 95.
31. קורדסמן, שם, ע' 232.
32. טיעון נוסף שלו היה בדבר פריסת אבדות כוודהאדם של הכוחות הסובייטיים באפגניסטן. לפי פריסה זו, הגיע ממוצע אבדות הסובייטיים לשיא בשנים 1984-1985, שנות השיא של הפעלת הכוחות המוסקיים במבצעים התקפיים נגד המוג'הדין, וקטן בשנים 1986-1988, לאחר שהגיעו הטילים "סטינגר". כלומר, קצב האבדות לא הושפע מהגעת הטילים, כי אם מרמת התוקפנות, שגילו

המתבייתים על חום, להבחין במסוק על רקע החזר חום השמש מהקרקה, ותואי הקרקע ממסכים את המסוקים מתצפית. כדי שיוכלו לטוס במהירות מבלי להתנגש בתוואי קרקע, או בתכסית, טסו מסוקי התובלה לאורך כבישים. המוג'הדין הגיבו על כך בהסתרת מארבים של מקלעים ושל מטולי רקטות נ"ט RPG ליד הכבישים, כדי לפגוע במסוקים החולפים, ובהצבת תצפיתנים ונשק נ"מ על ראשי הגבעות, כדי לפגוע במסוקים מלמעלה בחלקיהם הפחות משוריינים. מקלע, שהותקן בירכתי מסוקי התובלה, נועד לאפשר ירי על מארבים כאלה גם לאחר שחלף המסוק על פניהם. בעת תקיפה, או בגישה לנחיתה, נהגו המסוקים לשחרר נורי הטעיה כאמצעי מקדים, ולא רק בתגובה לירי טילים.³⁸

בשיטות התקיפה של מסוקי הקרב חלו השינויים הבולטים ביותר. תורת הלחימה הסובייטית המקורית התייחסה למסוק הקרב כאל מטוס תקיפה לכל דבר, יורשו של המטוס "שטורמוביק", שהתפרסם במלחמת העולם השנייה, ולא כאל משהו חדש ושונה. שיטות התקיפה באמצעות מסוקי קרב פותחו מתוך שיטות התקיפה של טייסות הקרב, ואפילו תכונות מסוק הקרב הושפעו מכך (בעיקר, ההסתפקות ביכולת מוגבלת לטוס ברום נמוך מאוד).

השיטה, שהיתה מקובלת לתקיפה עד שלהי 1980, התבססה על הגעת ארבעה-שמונה מסוקי קרב במבנה תקיפה לאזור היעד כשכל אחד מגיע מכיוון אחר ("מעגל המוות"). לאחר שזיהו את המטרות מגובה של כאלף מטר וממרחק אופקי של כמה ק"מ התקרבו המסוקים ליעד בצלילה הדרגתית. רקטות נורו מטווח של כמה מאות מטר עד ק"מ וחצי, וירי מקלעים – מטווח של כמה עשרות מטר עד כמה מאות מטר. לעתים חומשו המסוקים בפצצות רגילות או פצצות תבערה, שהוטלו מהם ביעפי הפצצה זהים ליעפי מטוסים. בתום יעף התקיפה פנה מסוק הקרב בפנייה חדה לאחור, ונסוג בטיסה נמוכה תוך ביצוע תמרוני הטעיה, כדי לחמוק מפגיעה בנשק נ"מ של המוג'הדין.³⁹

במשך הזמן שכללו הסובייטים את שיטותיהם. תחילה הוסיפו מסוק פיקוד, שצפה ביעד, איתר מטרות, וסימן ברקטות עשן. כשלמדו המוג'הדין, כי הרקטות הנן סימן מעיד לתקיפה, תפסו מחסה. בתגובה עיכבו מכווני התקיפה את שיגור רקטות הסימן עד לשניות ספורות לפני הגעת המסוקים התוקפים.⁴⁰ מסוקי הקרב כבר לא טסו לבד, אלא רק בזוגות, כשהמוביל תוקף את היעד המוגדר, וחברו מאבטחו ממרחק מה מאחור פן המוג'הדין טמנו מארב בנתיב הטיסה. לעתים אף שימש המסוק המוביל פתיון לנשק נ"מ של המוג'הדין, כדי שחברו יוכל לגלותם, ולהפתיעם בתקיפה מאחור.⁴¹

במקום תקיפה בצלילה מגובה כאלף מטר, התקרבו מסוקי הקרב ליעד בגובה חמישה-ארבעים מטר תוך ניצול פני השטח למסתור מעיני המוג'הדין עד לעמדת הירי. בעמדת הירי נסקו לגובה של עשרים-מאה מטר (לפי תנאי השטח) ושיגרו את חימושם. מטרות הותקפו

באמצעות טילים נ"ט בעלי טווח של שלושה-חמישה ק"מ וברקטות בעלות טווח של כק"מ וחצי. רק לעתים רחוקות התקרבו מסוקי קרב לטווח, שהיה קצר מהטווח המקביל לשיגור רקטות. בתום התקיפה נסוגו ברום נמוך מאוד, בעוד מפקד התקיפה מעריך את הפגיעות, ומכוון זוג אחר לתקיפה – בדרך כלל, מכיוון אחר.

עם זאת, יש רמז, כי השיטות הללו פותחו ללא קשר לאפגניסטן, וייתכן, כי המעורבות במלחמה זו רק זירזה את יישומן. הרמז הנו שילוב השיטות החדשות בתמרון "אפאד 81"⁴². אמנם, איסבי ראה אפשרות, כי זו דוגמה של העברת לקחים מאפגניסטן לכוחות באירופה. אך אם, אכן, היה האיום בנשק נ"מ באפגניסטן שולי עד 1982, אפשר להסיק, כי פיתוח שיטות התקיפה לא היה קשור לאפגניסטן, כי אם תוצאה של הדיון המתמשך מראשית שנות השבעים (לפחות) על הדרך הטובה ביותר להפעיל מסוקי קרב בקרב. אָרְט שד, כי השיטות הועתקו מנאט"ו, תוך התאמתן ליכולת השונה של המסוקים הסובייטיים.⁴³

תחום חשוב נוסף שהתפתח בעקבות הניסיון המצטבר באפגניסטן היה שיטות לתיאום בין מסוקי קרב לבין כוחות הקרקע. בתחילת המלחמה תקפו מסוקי קרב רק מטרות מתוכננות מראש, גם אם המוג'הדין כבר פינו אותן. כמו כן, סבל שיתוף-הפעולה ממערכות לא-מתאימות לתקשורת, מהכשרה לקויה בהגדרת מטרות ובזיהוין ומזמן ארוך לתגובה בין הזמנת תקיפה לבין ביצועה בפועל.⁴⁴ עם הזמן למדו הסובייטים כיצד ליצור שיתוף-פעולה הדוק בין הכוחות המסתייעים לבין מסוקי הקרב, כך שבכל היתקלות יכלו הכוחות המסתייעים להזעיק מסוקי קרב, ולצפות לתגובה יעילה תוך זמן סביר. יתר על כן, הם למדו לתאם בין כוחות מוסקים לבין כוחות קרקעיים, כך שניתן היה להנחית כוח מוסק בעורף של אנשי מוג'הדין, שהכוח הקרקעי נתקל בהם. אחד האמצעים לשיפור התיאום היה הכפפה לאורך זמן של יחידות מסוקים ליחידות קרקעיות קבועות. הלחץ הזה יושם גם באירופה, כאשר בשנים 1983-1984 החלו הסובייטים להקצות לכל דיוויזיה בכוחות הסובייטיים במזרח אירופה טייסת מעורבת של מסוקי קרב ושל מסוקי תובלה.⁴⁵

לקחים נוספים היו בנהלים לביצוע הנחתות. כך, לדוגמה, לאחר שהמוג'הדין מיקשו אתרים צפויים לנחיתה, נכלל כוח הנדסי בצוות, שנחת ראשונה. היה עליו לבחון האם אתר הנחיתה מוקש.⁴⁶ לקחים בתחום הזה היו חיזוק והטעמה של הנהלים הקיימים – כפי שתיאר אותם לוארי⁴⁷ – מאשר חידושים.**

◆ משימות – מסוקים וכוחות מוסקים

כמה מקורות מערביים הציגו את מלחמת אפגניסטן כמקור השראה לשינויים ולפיתוחים בתורת הלחימה הסובייטית בכל הקשור להפעלת כוחות מונחתים מהאוויר בכלל, ומול כוחות נאט"ו בפרט. לאפין, לדוגמה, תלה בניסיון האפגני את פיתוח ההנחתות

למסוק Mi24 יכולת מוגבלת לבצע טיסה ברום נמוך מאוד וירי מריחוף, שהנם חלק חשוב בשיטות התקיפה של נאט"ו.

אמנם לוארי חקר את הכוחות המונחתים, ולא את הכוחות המונחתים, אך למעט כמה הבדלים טכניים, הנובעים מאופן הגעת הכוחות אל הקרקע, לא צריכים נהלים לביצוע מבצע הנחתה מוסק להיות שונים מהנהלים לביצוע מבצע הנחתה מוצנח.

- 33. הסובייטיים בלחמתם במוג'הדין. ארבו, ב, ע' 367. רזניצ'נקו חיבר ועדכן – מאז שנות השישים, לפחות – את הספר הרשמי של "הצבא האדום" לטקטיקה. המובאה הנה מעמוד 17 בספרו.
- 34. איסבי, ב, ע' 437; איסבי סי; פנטגון, א, עמ' 66-67.
- 35. קורדסמן, שם, ע' 199.
- 36. קורדסמן, שם, עמ' 201-203; 12/91 Krasnaya Zvezda.
- 37. פבלוב, עמ' 20-19; לפוס, ע' 6.
- 38. אָרְט, ע' 454.
- 39. איסבי, ע' 437; קורדסמן, ע' 194.
- 40. קורדסמן, ע' 196.
- 41. מקמייקל, ע' 97; איסבי, ע' 21.
- 42. קורדסמן, עמ' 195-196; בקסטר, עמ' 198-199; גאנסטון, ע' 481; איסבי, ע' 437; Krasnaya zvezda 3/84.
- 43. איסבי, ע' 437.
- 44. אָרְט, ע' 336.
- 45. מקמייקל, עמ' 96-97. השוו לפרקים המתאימים בתקנון האמריקני 2-3 FM 100.
- 46. ארבו (1988), ע' 193; מקמייקל, עמ' 96-97.
- 47. לוארי, שם.

בדיוויזיות הללו רכב משוריין ייעודי, ראשון מסוגו בעולם: BMD. ההצטיידות בכלי הזה נתנה לכוחות המוטסים הסובייטיים יכולת חסרת-תקדים – ניידות משורינת לאחר ההנחתה, ובנוסף לכך עוצמת-אש, שרק יחידות ממוכנות ויחידות משורינות ייעודיות מסוגלות להתמודד אתה. למעשה, בשנות השמונים, עם סיום ההצטיידות ב-BMD, הפכו הדיוויזיות המוטסות הסובייטיות מדיוויזיות רגלים לדיוויזיות ממוכנות. החזרה לתורת "המתקפה העמוקה" הגבירה את ההתעניינות בתרומה של היחידות המוטסות ליישום תורה זו. הוקמה דיוויזיה מוטסת שמינית, ולקראת סוף העשור החלו הסובייטיים להקים חטיבות וגדודי סער-אווירי (desantno-shturmovie) לשימושן של מפקדות "החזית" ושל מפקדת הארמיה (בהתאמה). ** כמרכון, אומן גדוד אחד בכל דיוויזיה ממוכנת לבצע גם משימות הנחתה באמצעות מסוקים.⁵⁴

פיתוח המסוק לאחר מלחמת העולם השנייה יצר אפשרויות נוספות להבאת כוחות מוטסים ליעדם. הסובייטיים החלו, כנראה, לשלב את המסוק במבצעים כאלה בשנות השישים. התרגיל המשמעותי הראשון, שבו הוזכרה הפעלת מסוקים בהנחתות-סער היה תמרון "דנייפר 67". את השימוש במסוקים בתמרון הזה הגדיר מפקד בית-הספר הגבוה לפיקוד של הכוחות המוטסים של הצבא הסובייטי כ"הצגת-תכלית"⁵⁵. באותה עת כבר עורבו הכוחות המוטסים האמריקניים, שהוקמו במחצית הראשונה של שנות השישים, במלחמת ויטנאם מזה כשנה וחצי. המסוק נתפס על-ידי הסובייטיים כאמצעי נוסף, המשתלב בתורת הלחימה הקיימת, ולא כמהפכה, או כתחליף להצנחה.

במלחמת ויטנאם ניסו האמריקנים תיאוריות חדשות (דאז) בהפעלת יחידות מוסקות, שכללו מסוקים לתובלת-סער להובלת חי"ר במקום נגמ"שים, ומסוקים חמושים (תחילה מאולתרים ואחר-כך ייעודיים) במקום טנקים. הסובייטיים חקרו לעומק את מלחמת ויטנאם,⁵⁶ ויש להניח, כי הפיקו לקחים גם מהפעלת המסוקים על-ידי היחידות המוסקות האמריקניות. מכל מקום, בתחילת שנות השבעים הגבירו הסובייטיים את קצב הצטיידותם במסוקים, ובראשונה החלו להצטייד גם במסוקי קרב (Mi24). לפי פרסום של המודיעין האמריקני משנת 1977,

בשנים האחרונות הקדישו הכוחות [הסובייטיים] תשומת-לב גוברת לשימוש במסוקים במשימות תובלת-סער וסיוע-אש ... הנחתת הסער ממסוקים, לעתים בתיאום עם מבצעי צניחה, הופכת למאפיין חשוב בתפיסת המתקפה מהירות-הקצב של הכוחות [הסובייטיים] ... בפרסומים של הכוחות [הסובייטיים] צוינה היעילות של מסוקים כבדים חמושים בפעולה ברום נמוך ובשהות באזורים מוכי אש נ"מ למשכי זמן קצרים.⁵⁷ גם בלחימה בשטח הררי לא הציגו הכוחות המוסקים הסובייטיים במלחמת אפגניסטן חידושים. לפי פרק

העמוקות בעורף האויב, שלאחר מכן נוסו בתמרונים השנתיים בקווקז בשנים 1985-1987. לאפין ראה את הקידום של גנרל ג'ליקוב, מפקד הכוחות באפגניסטן, למפקד הכוחות הסובייטיים באירופה כסימן לחשיבות, שהקנו הסובייטים להנחלת הניסיון האפגני לכוחותיהם מול נאט"ו.⁴⁸ לדעת בלנק, הפעלת מסוקים באפגניסטן עוררה דיון מעמיק ב"צבא האדום", וכתוצאה ממנו הפכה הנחתת כוחות מוסקים בעורף האויב לחלק מרכזי בתורת הלחימה הסובייטית בכל הרמות.⁴⁹ מקמייקל סבר, כי למרות שמלחמת אפגניסטן נחשבה בעיני הסובייטים כחריגה, הרי בעיתונות המקצועית הסובייטית נעשה שימוש רב בדוגמאות מהפעלת מסוקים באפגניסטן בהקשר של לוחמה קונוונציונלית מול נאט"ו.⁵⁰ כמו לאפין, גם מקמייקל הציג את הפעלת הכוחות המוסקים בתמרון "קווקז 85" כדוגמה ליישום לקחי מלחמת אפגניסטן במתאר של מלחמה "רגילה".⁵¹

לדעתו, הצגת הדברים מוגזמת. הרעיון להעביר כוחות בדרך האוויר אל עורף האויב (בכינוי המערבי – "איגוף אנכי") לביצוע משימות אסטרטגיות, משימות מערכתיות, או משימות טקטיות,* הנו חלק בלתי-נפרד מתורת הלחימה הסובייטית כבר משנות השלושים. ההוגה המוביל של תורת הלחימה הסובייטית באותה עת היה טוכצ'בסקי. עיקרי תורתו נסובו סביב האפשרות להביס את האויב באמצעות חדירה מהירה ועמוקה לעורפו, שתכתר את כוחותיו, ותשמידם. במסגרת זו ביצע כמה ניסויים בהפעלת כוחות מוצנחים, כדי להיאחז באזורים חשובים על ציר ההתקדמות, ולהחזיק בהם עד שיחברו הכוחות העיקריים – הם הכוחות המשורינים והכוחות הממוכנים – עם הכוח המוצנח, וכן כדי לבצע פשיטות על מטרות בעלות חשיבות אסטרטגית, או חשיבות מערכתית, כמו מפקדות וכמו ריכוזים לוגיסטיים.⁵² לאחר שטוכצ'בסקי ומרבית הקצונה הסובייטית הבכירה הוצאו להורג בטיהורים של סטאלין בסוף שנות השלושים נטש הצבא הסובייטי את תורתו, ורק במחצית השנייה של מלחמת העולם השנייה חזרו אליה, אך נטשוה שוב בשנות החמישים ובשנות השישים לטובת שימוש בנשק גרעיני טקטי ליצירת פרצות במערך ההגנה של נאט"ו. בראשית שנות השבעים, בהנהגתו של אוגרקוב, ובמסגרת כוונותיו לבנות יכולת לנצח במלחמה במערב אירופה ללא שימוש בנשק גרעיני, חזרו הסובייטיים ללמוד את תורת טוכצ'בסקי תוך שניסו להתאימה לנסיבות החדשות.⁵³

– ביניהן גם הטכנולוגיות הצבאיות החדשות, ובכללן המסוק.

השימוש בכוחות מוטסים לא נזנח עם זניחת תורת טוכצ'בסקי. במלחמת העולם השנייה הצניחו הסובייטים כוחות בעורף הטקטי הגרמני לעתים קרובות, ולאחר המלחמה בנו מערך של כוחות מוצנחים, שמשנות השישים הנו הגדול והמשוכלל בעולם: בשנות שבעים מנה שבע דיוויזיות מצוידות בארטילריה ובכלי-רכב שונים. בשנים 1971-1972 החל להיכנס לשירות

משימה אסטרטגית הנה משימה, שיכולה להכריע את גורל המלחמה. דוגמאות להנחתות אסטרטגיות הן ההשתלטות על פראג (1968) ועל קאבול (1979).

משימה מערכתית מוטלת ברמת ארמיה, או ברמת "חזית" [המקבילה לקבוצות ארמיות במערב], ומטרתה לפגוע במפקדה חשובה, או להשתלט עליה. (תמרון "קווקז 85" נפתח בפשיטת קומנדו על מפקדת הארמיה של הצד שכנגד). מטרות אחרות יכולות להיות אתר שיגור לנשק גרעיני, אתר לוגיסטי, או מרחב חיוני לניהול ההגנה בגזרה נתונה. **משימה טקטית** מוטלת ומטה, ומטרתה להקל על התקדמות הדיוויזיה על-ידי השתלטות על שטחים, השולטים על ציר התקדמותה. הדבר חשוב במיוחד בציר הררי. דוגמה אחרת היא תפיסת ראש-גשר בעבר האחר של מכשול (טבעי, או מלאכותי), כמו נהר, או שדה מוקשים.

****** במהלך הארגון מחדש של הכוחות המעורבים באפגניסטן פורקה אחת הדיוויזיות המוטסות. להערכתך, לא היה לדבר קשר עם אפגניסטן, אלא עם חלוקת המשאבים בין דיוויזיות מוטסות לחטיבות סער-אווירי, שקצב הקמתן גדל בערך באותה תקופה.

- 48. לאפין, ע' 19; לאפין, ע' 21.
- 49. בלנק, עמ' 474-477.
- 50. מקמייקל, ע' 99.
- 51. מקמייקל, ע' 100.
- 52. סימפקין (1987).
- 53. סמית, ע' 870.
- 54. איסבי, ע' 391.
- 55. שורט, ע' 730; לוואר, שם.
- 56. מונקס, ע' 45.
- 57. FM30 14/28 – 30.

58. FM30 16-25 – 26
 59. איסבי, ע' 390.
 60. בלנק, ע' 486.
 61. מקמייל, ע' 82.

שכללה את כל המרכיבים הללו בתוכה. יתר על כן, אילו היה הדבר כך, הרי שמשנת 1987, כאשר, לכאורה, נאלצו הסובייטים לצמצם את הפעלת מסוקיהם מפחד הטילים נ"מ, היו צריכים לגזור גזירה שווה על הפעלת מסוקים מול כוחות נאט"ו, שצוידו בכמויות רבות יותר של אמצעים נ"מ, כולל סוגים מסוכנים יותר מ"סטנינגר". לא מצאתי כל עדות לשינוי כזה בסוף שנות השמונים ובתחילת שנות התשעים!

מול תמונה זו, של תורת לחימה מגובשת להפעלת מסוקים וכוחות מוסקים, עומדים הביצועים של הכוחות הסובייטיים במלחמת אפגניסטן. נראה בעליל, כי נדרשה להם יותר משנת מלחמה עד שהחלו ליישם את תורתם, וכמה שנים נוספות חלפו עד שיושמה במלואה. משתמע מכך, שגם אם מלחמת אפגניסטן לא תרמה רעיונות חדשים לתורת לחימה זו, הרי שהיא תרמה להטמעתה בקרב המפקדים הסובייטיים. כאן, לדעתי, טמון ההסבר לשימוש, שעשו כותבי מאמרים בעיתונות הצבאית הסובייטית, בדוגמאות מאפגניסטן בהקשר ללחימה מול נאט"ו: הדוגמאות נועדו להמחיש את הרעיון הקיים, ולא להציג לקח חדש. שיטה זו מוכרת בכתביה הצבאית הסובייטית בהקשר להצגת דוגמאות ממלחמת העולם השנייה. מכל מקום, כפי שצינתי, בשלושה ספרים רשמיים של תורת לחימה, שבחנתי, לא הוזכרה אפגניסטן כלל, למרות שהספרים נכתבו במחצית השנייה של שנות השמונים.

ובכל זאת, בשני תחומים מצאתי ראיות להפקת לקחים ממשיים: התחום הטכנולוגי והטקטיקה של הפעלת מסוקים.

בתחום הטכנולוגי שופרו המסוקים הקיימים, אבות-טיפוס של מסוקים חדשים נשלחו לניסוי מעשי באפגניסטן, ויושמו לקחים בפיתוח מערכות למסוקים, שבמפורש נלקחו משרה הקרב האפגני. לדעתי, פעילות זו מתבקשת, ולולא התרחשה, היה מופלא בעיניי. זאת כיוון שהתמודדות בין כושר ההרג של נשק נ"מ לבין מיגון המסוק אינה קשורה לגיאוגרפיה, או לתרחיש.

בתחום הטקטי המצב מורכב יותר. בתחום השיטות לתקיפת מסוקי קרב לא ברור האם הועברו שיטות חדשות מאפגניסטן לאירופה, או להיפך. להערכתי, לאור תהליך פיתוח התורה לפני מלחמת אפגניסטן, לאור תנאי הלחימה באפגניסטן באותה עת ולאור השימוש בשיטות חדשות כבר בתמרון "זאפאד 81" – האפשרות, כי שיטות הועברו מאירופה לאפגניסטן, סבירה יותר. לעומת זאת, סביר, כי שילוב של מסוק קרב תוקף ושל מסוק קרב מאבטח, סדר הביצוע של הנחתת כוחות (כוח הנדסי נוחת ראשון) וכדומה מקורם בניסיון האפגני. גם כאן, חלק מהתורות והשיטות שנלמדו לפני מלחמת אפגניסטן, זכו להבלטה בלקחי המלחמה, והודגש יישומם בפועל. מפקד בית-הספר

הלחימה בשטח הררי במסמך המודיעין האמריקני: יעדים נכבשים באמצעות התקפה חזיתית, המשלבת שימוש רב בתנועות אוגפות וביחידות מוסקות ... בהתקדמות לאורך עמקים, מאבטחים הכוחות [הסובייטיים] את אגפיהם ואת עורפם באמצעות יחידות מוטסות ובאמצעות יחידות ממוכנות, המשתלטות על הרכסים, השולטים על העמק ... ההשתלטות על שטחים שולטים [משני עברי מעבר הררי] מבוצעות על-ידי התקפת עורפו של [האויב], המגן על המעבר, בתנועת איגוף מהירה באמצעות הנחתת כוחות מוטסים, ובר בזמן ביצוע התקפה חזיתית עזה מתואמת עם סיוע אווירי.⁵⁸ [ההדגשות שלי – ע']

יתר-על-כן, בשלוש השנים, שקדמו לכניסת הסובייטים לאפגניסטן, הופיעו שמונה-עשר מאמרים בעיתונות הצבאית הסובייטית בהקשר להפעלת כוחות מוטסים, ושישה מהם עסקו בהפעלת כוחות כאלה בשטח הררי.⁵⁹ השימוש בדוגמאות ממלחמת אפגניסטן, כדי להסביר תפיסות תורתיות – כפי שמצא מקמייל – קיים בעיתונות הצבאית (אם כי במדגם הקטן של מאמרים, שהגיעו לידיי, לא מצאתי דוגמאות לכך), אך בספרות הרשמית הפומבית* היא אינה מופיעה, אלא לכל היותר במסווה של המונח "ניסיון ממלחמות מקומיות" – מונח, המתייחס גם למלחמות אחרות (לדוגמה: מלחמות ישראל-ערב).⁶⁰ לפיכך, אני חושד, כי ההקשר לאזכור אפגניסטן במאמרים, שאליהם התייחס מקמייל, היה של נושאים טכניים, או ברמה טקטית נמוכה (קרי, כיצד מבצעים הנחתה), שאינם קשורים ללקחים תורתיים בסיסיים. המאמרים, שעסקו במפורש באפגניסטן, עסקו אך ורק בסוגיות של טקטיקה להפעלה של יחידות קטנות.⁶¹

סיכום

מלחמת אפגניסטן תפסה את הצבא הסובייטי באמצע תהליך של פיתוח מואץ של תורת-לחימה ושל טכנולוגיות חדשות נגד נאט"ו ושל הטמעתן ביחידותיו. שילוב מסוקי קרב וכוחות מוסקים היה רק אחד המרכיבים בתמורות הללו. לכן, לעתים, קשה לדעת, האם תפיסה חדשה, ששולבה בתורה הקיימת, היתה לקח מהמלחמה, לקח מתרגיל שבחן נושא, או הברקה, שמקורה בחשיבה תיאורטית בלבד. המדד היחיד הנו לוח-הזמנים – מתי נכנס החידוש הזה לשרות "הצבא האדום": לפני המלחמה, או במהלכה, ומה אירע באותה עת באפגניסטן, שהצדיק להכניס את החידוש הזה, אם בכלל.

מקורות מערביים הציגו את מלחמת אפגניסטן כמקור ההשראה לשינויים ולפיתוחים בתורת הלחימה הסובייטית בכל הקשור להפעלת כוחות, המונחתים מהאוויר בכלל, ומול כוחות נאט"ו בפרט. לדעתי, תפיסה זו חוטאת לאמת, שכן כבר בשנות השבעים זיהה המודיעין האמריקני תורת לחימה סובייטית מפורטת,

* לדוגמה, בספר טקטיקה של רוניצ'נקו – ספר היסוד לתורת הלחימה הסובייטית ברמה הטקטית (עד רמת דיוויזיה). כך גם בספרים של סוורדלוב (על הפעלת כוחות קדומים בלחימה) ושל קוזניצוב (על ניהול תנועה וקרבנות היתקלות). שלושת הספרים הללו עסקו גם בהפעלה של כוחות מונחתים מהאוויר בהקשר הרלוונטי להם, אך לא הזכירו את אפגניסטן. הם הביאו דוגמאות ממלחמת העולם השנייה ומ"ניסיון מלחמות מקומיות".

מטרות בריית המון במלחמת ההתשה

שאלה של תארוך

מקובל אצלנו לראות במלחמת ההתשה מלחמה שונה במהותה מכל שאר מלחמותינו – בגלל אופיה ההגנתי והסטטי, בגלל משכה (מלחמה ארוכה למדי במושגים ישראליים, ובשונה מתורת המלחמה של ישראל), ובגלל הספקות באשר למהות ניצחוננו בה. אך הדעה הכללית בישראל היא, כי, אכן, ישראל ניצחה במלחמה זו. ומה לנו עדות טובה יותר מזו של גמאל עבד-אלנאצר, נשיא מצרים דאז, שנאלץ לסיים רשמית את המלחמה מבלי שהשיג אף אחת מהמטרות, שהציב כאשר הכריז בפומבי עליה.

אין בישראל הגדרה ברורה של המלחמה ושל משכה משום שזמן תחילתה אינו מוסכם על הכל. יש המונים את תחילת מלחמת ההתשה מהיום השביעי למלחמת ששת הימים. יש הרואים את תחילתה בשמונה במאוס 1969, כאשר הנשיא עבד-אלנאצר הכריז על ביטול הפסקת-האש, שסיימה את מלחמת ששת הימים ביוני 1967. יש סבורים, כי המלחמה החלה כאשר עבד-אלנאצר טבע את המטבע "מלחמת התשה" בנאומו ב-23 ביולי 1969. בספרות ההיסטורית ובספרות הצבאית הישראליות מקובל לראות בחודש מאוס 1969 את תחילת המלחמה – משום שאז גדלו מאוד כמות האירועים המלחמתיים על תעלת סואץ (ובין ישראל לבין מצרים בכלל) ועוצמתם. לעומת זאת, תאריך סיום המלחמה אינו מוטל בספק והוא שבעה באוגוסט 1970 בלילה, שבו נכנסה לתוקפה הפסקת-האש על תעלת סואץ. כלומר שבעה-עשר חודשי מלחמה בחזית הדרום, שבהם איבדה ישראל כ-260 איש וחמישה-עשר מטוסים, והמצרים איבדו (להערכת ישראל) אלפי אנשים ו-99 מטוסים. מסיום מלחמת ההתשה ואילך צומצמה הפעילות המלחמתית על התעלה עד מאוד – עד פרוץ מלחמת יום הכיפורים. נראה, כי עבד-אלנאצר נכשל לחלוטין כיוון שלא הצליח לסלק את ישראל מתעלת סואץ ומחצי האי סיני, ולכאורה נשמרה העליונות הצבאית הישראלית ובאופן בולט עליונותה באוויר.

מקובל בישראל, כי במלחמת ההתשה הגיעה המעורבות הסובייטית במזרח התיכון לשיאה מכאן נראה, כי הכישלון המצרי במלחמה זו היה גם כישלון של ברית-המועצות, שתמכה פוליטית, דיפלומטית, כלכלית וצבאית במצרים (ובסוריה); וכך גם הוצגה מדיניות ברית-המועצות לציבור הישראלי. ההשקפה הישראלית היתה, כי ללא תמיכה עצומה של ברית-המועצות לא יכלה מצרים לחדש את כוחה הצבאי אחרי מלחמת ששת הימים, ומלחמת ההתשה לא היתה מתרחשת כלל. בדיקה מדוקדקת יותר של מדיניות ברית-המועצות במזרח התיכון באותו זמן מעלה אפשרות, כי מהלך הדברים היה שונה מהמקובל בישראל בכל האמור במטרות ברית-המועצות ובמעורבותה במצרים במלחמה. במאמר אסקור מה היה מקום המטרות הללו בהקשר הרחב של האסטרטגיה הגלובלית הסובייטית; ומכאן באשר למידת תמיכתה במצרים, לממדי סיועה הצבאי ולשיעור הנוכחות הצבאית הסובייטית במצרים. אין בכוונתי להציע כאן היסטוריה של מלחמת ההתשה, הראויה למחקרים מעמיקים יותר,¹ אלא בכוונתי להציע כיוון מחשבה לתשובות אפשריות על כמה שאלות, העולות מחקירת המעורבות הסובייטית במצרים במלחמת ההתשה.

1. ראו לעניין הזה את מחקרו החשוב של אלכס ויטן, שנעשה בשנת 1991 במהלך לימודיו לתואר שני (בהדרכת פרופ' יעקב רואי והמחבר) באוניברסיטת תל-אביב, מטרות והישגי הנוכחות הצבאית הסובייטית במצרים.